AFGHAN GERMAN ONLINE
http://www.afghan-german.com
http://www.afghan-german.de
افغان جرمن آنلاین

مسئوولیت متن و شکل بدوش نویسندهٔ مضمون میباشد، عقیدهٔ نویسنده لزوماً نظر افغان جرمن آنلاین نمی باشد

نویسنده: ن . جلیل زاد ۲۰۲۶/۰۲/۱۴

تاریخ تل ترلي لارې ببرته پرانیزي امانیزم د راتلونکي د نجات په توګه

تاریخ کې داسې امکانونه شته چې که څه هم نیمګړي پرېښودل شوي وي، خو روح یې ژوندی پاتې وي .

امانیزم، د افغانستان په تاریخ کې یو همداسې ژوندی امکان دی, یو ناتمام افق، یو نیمګړی خوب، یو فکري او تمدني پروژه چې د بیا لوستلو، بیا اندیشې او بیا جوړونې وړتیا لري .بیانیهٔ امانیستي د همدې ناتمام امکان بیا راژوندي کول دي, دا پوښتنه چې څنګه یو ملي پروژه جوړه کړو چې نه د سنت په زندان کې بندي وي، نه د تقلید په ځنځیر کې، نه د پردیو په ارادې ترلې وي، او نه د کورنې قبیله‌ګرایي په منګولو کې اسیره .

که امانیزم په رښتیني ډول درک شي، کولای شي د هغه راتلونکي نقشه شي چې یو پېړۍ مخکې پیل شو، خو نیمه‌تمام پاتې شو, راتلونکی چې لا هم د جوړېدو وړ دی، د عقل، د پوهاوي او د جرأت په وسیله .

په معاصر تاریخ کې لږ دورې د اماني عصر په اندازه د بیا لوستلو او بیا جوړونې ظرفیت لري .

امانیزم، د یوې فکري، سیاسي او تمدني پروژې په توګه، یوازې د یوه پاچا برنامه نه وه, دا د یوې ټولنې د انتقال هڅه وه, له قبیلوي جوړښتونو څخه د مدني نظم پر لور، له کور اطاعته د سیاسي مشارکت پر لور، له تیارو د رڼا پر لور.

که څه هم دا پروژه نیمګړې پاتې شوه، خو لا هم زموږ په تاریخ کې یو «پرانیستی امکان» دی, امکان چې که په سمه توګه بیا جوړ شي، د راتلونکي لپاره مشعل ګرځي.

امانیزم، د عام تصور خلاف، د لویدیځ د مدرنیزم تقلید نه و .دا پروژه درې ستنې لرلې :سیاسي استقلال، ټولنیز اصلاحات، او د افغان انسان رهایی.

استقلال یوازې یو دیپلوماتیک بری نه و, دا د خپل برخلیک د ټاکلو اعلان و .ټولنیز اصلاحات,له د ښځو زده‌کړې تر عصري قانون, د جهالت د ماتولو هڅه وه .او د انسان رهایی، د دې پروژې زړه، د دې ملت د ځان‌ولاړېدو بلنه وه, نه د قبیلې، نه د مذهب، نه د پردیو په اوږو .خو دا پروژه ولې نیمګړې پاتې شوه؟ ځواب یې یو اړخیز نه دی :د سنتي جوړښتونو مقاومت، د پردیو لاسوهنه، د نوو نهادونو کمزوري، او د اصلاحاتو چټکتیا,ټول د سقوط لامل شول .خو د امانیزم سیاسي ناکامي د دې فکري ناکامي نه وه .امانیزم د یوې «تاریخي امکاني» په توګه ژوندی پاتې شو, په ادبیاتو، په حافظهٔ جمعي، او د هغو نسلونو په خوبونو کې چې وروسته راغلل .

امان‌الله او هغه راتلونکی چې ځنډېدلی پاتې شو له مشروطیت څخه تر نوي امانیزم پورې امان‌الله خان د تاریخ د یوې پروسې محصول و، نه د یوې ناڅاپي پېښې .مشروطیت اول او دوم د سیاسي پوهاوي لومړني تخمونه وکرل .روشنفکرانو، شاعرانو او سیاسي فعالانو د «ملت»، «قانون» او «حق» مفاهیم د افغانستان سیاسي قاموس ته داخل کړل.

امان‌الله دا تخمونه په یوه عملي برنامه بدل کړل .خو هغه راتلونکی چې هغه غوښتل, راتلونکی د قانون، زده‌کړې، مشارکت او آزادی, ځنډېدلی پاتې شو .نه د فکر د کمزورۍ له امله، بلکې د ټولنې

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولئ

د ظرفیت او د اصلاحاتو د سرعت تر منځ د ناهماهنګۍ له امله .افغانستان په دوو نړیو کې ژوند کاوه :د قبیلي نړۍ او د دولت نړۍ، د سنت نړۍ او د مدرن نړۍ، د اطاعت نړۍ او د پوهاوي نړۍ .
امان‌الله غوښتل دا دوه نړۍ سره آشتي کړي، خو محافظه‌کارو ځواکونو چې د خپلو تاریخي امتیازاتو له لاسه وېرېدل، دا آشتي ناممکنه کړه .خو نوی امانیزم نن تر هر وخت زیات موضوعیت لري .
ځکه چې افغانستان، د یوې پېړۍ جګړو، مهاجرتونو، د نهادونو د سقوط او د هویت د بحران وروسته، بېرته هماغو بنسټیزو پوښتنو ته رسېدلی دی :ملت څه دی؟ قانون څه دی؟ آزادي څه ده؟ افغان انسان څوک دی؟ نوی امانیزم کولای شي د دې پوښتنو ځواب شي, نه د لویدیځ تقلید، نه د تېر تکرار، بلکې د یوې بومي پروژې بیا جوړونه د انسان د رهایی لپاره.
کله چې تاریخ جرأت وکړ امانیزم، تجدد او د افغان انسان رهایی د افغانستان په تاریخ کې داسي شېبې شته چې جرأت د فرد له کچې د ټولنې کچې ته پورته کېږي.
د اماني عصر همداسي یوه شېبه وه, د تحمیل شویو دیوالونو ماتول، د انسان او دولت د اړیکي بیا تعریف، او د نړۍ دروازې د یوې منزوي ټولنې پر مخ پرانیستل .امانیزم په اصل کې د «رهایی» پروژه وه, له استعمار، له جهالت، له قبیلوي بندیزونو، او له هغو ذهني جوړښتونو چې افغان انسان یې له خپلو امکاناتو محروم کړی و .تجدد په اماني لید کې د جامو بدلون نه و, دا د نړۍ د لیدلو د زاویې بدلون و .دا تجدد غوښتل انسان له رعیت څخه په شهروند بدل کړي، له پیرو څخه په پوښتونکي، له تابع څخه په صاحب حق .او همدا ټکی د قدرت د سنتي جوړښتونو د مقاومت لامل شو .نن، له یوې پېړۍ وروسته، چې شاته ګورو، وینو چې زموږ ډېری اوسني بحرانونه,د هویت بحران، د دولتسازۍ بحران, ریښه په هماغه نیمګړي پروژه کې لري .که امانیزم د یوې ملي پروژې په توګه دوام کړی وای، افغانستان به نن بل څېره لرله .خو تاریخ تل تړلي لارې بېرته پرانیزي .
امانیزم لا هم ژوندی دی, په حافظهٔ جمعي، په ادبیاتو، په د ځوان نسل په ارمانونو، او په هغو هڅو کې چې د «ملت» د مفهوم د بیا جوړوني لپاره رواني دي.
امانیزم د راتلونکي پروژه امانیزم نه نوستالژي ده، نه یوازې تاریخي پروژه .دا فکر نن هم د افغانستان د بیا جوړوني لپاره د یوه نظري چوکاټ وړتیا لري .ځکه دړې بنسټیز اصول یې, استقلال، قانون‌مندي، او د انسان رهایی,لا هم زموږ د ټولنې اساسي اړتیاوې دي.
د امانیزم بیا لوستل د تېر تکرار نه دی, دا د «له لاسه تللو امکاناتو» بیا راژوندي کول دي .دا بیا لوستل موږ دې پوښتنې ته رسوي چې څنګه یو ملي پروژه جوړه کړو چې نه د سنت اسیره وي، نه د تقلید، نه د پردیو، نه د قبیلي.
که امانیزم په ریښتیني ډول درک شي، کولای شي د هغه راتلونکي نقشه شي چې یو پېړۍ مخکې پیل شو، خو نیمګړې پاتې شو, راتلونکی چې لا هم د جوړېدو وړ دی، د عقل، د پوهاوي او د جرأت په وسیله.

آرشیف: مطالب نشر شدهٔ ن. جلیل زاد

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولئ